

Vicent Mateu i el protestantisme valencià

JOSEP-LLUÍS CAROD ROVIRA

Ara fa cent anys, a les 7.55 hores del 12 de maig de 1914, moria el principal referent del protestantisme valencià en la represa del segle XX, Vicent Mateu i Gil, al carrer de Lliria, llavors de Burjassot, de València, ciutat on havia nascut el 23 de febrer de 1869, l'any que s'aprovava la Constitució liberal que permetia la llibertat de cultes. I ho feia poc després que Joan-Baptista Cabrera obrís, a Sevilla, el primer temple protestant a la península, en territori espanyol. Cabrera, nat el 1837 a Benissa, antic sacerdot escolapi convertit al protestantisme, serà el nom més destacat de l'església reformada episcopal i el primer bisbe anglicà en la història del país. Mateu farà els estudis amb els escolapis, en el mateix centre per on havia passat, dues dècades abans, Cabrera.

El 1866 ja existí un Comitè d'Evangelització del Regne de València, presidit per Joan Bol, amb Fèlix Gallac de secretari, que trobà grans dificultats per a la difusió de l'Evangelí. El 7 de maig de 1871, el lingüista i bibliòfil nord-americà William Ireland Knapp (1835-1908), de la Unió Missionera Baptista Americana, obre a Alacant la primera església baptista als Països Catalans i hi forma els primers pastors. El mateix any, a València, Jaume Martí i Miquel predica al marge de les directrius de Roma. Dos anys més tard, en una pensió del carrer de Serrans, ho fa també l'aragonès Miguel Trigo Bustamante i, poc després, Benito Martín Ruiz. I el 1875, Ricard P. Cifré, missioner baptista català, funda a l'Hospitalet de Llobregat la primera església baptista al Principat, amb una escola, i un centre de culte a Cornellà, on predica amb el redactor en cap d'*El Evangelista*, Josep Rodríguez, la muller del qual, Anna Giralt, serà la primera persona allí batejada.

Fa cent anys moria el principal representant del protestantisme valencià del moment, Vicent Mateu.

Josep-Lluís Carod Rovira, director de la Càtedra sobre Diversitat Social de la Universitat Pompeu Fabra, explica la seva importància en el context

El 1883, l'alcoià Josep Torregrossa i Vilaplana s'establí a València i inicià la tasca evangèlica a casa seva, al número 15 de la plaça de Mossèn Sorell, on coneix el jove Vicent Mateu, veí del mateix immoble, un xiquet que aprèn l'ofici de sastre i hi treballa d'aprentent, ja que no pot pagar-se cap carrera. Set anys abans, sent Torregrossa el secretari de l'Ajuntament d'Alcoi, s'havia convertit per l'impacte causat per l'interrogatori patit en aquesta ciutat pel pastor baptista G.S. Benoliel. Això li havia fet perdre la feina i obligat a establir-se a Barcelona, on havia conegut R. Cifré, format als Estats Units. Els baptistes l'enviaran com a evangelista a l'Empordà, on s'estarà dos anys amb la família, obrirà una escola i atindrà una congregació d'uns 120 membres.

L'abril de 1885, el missioner suec Karl A. Haglund s'instal·là al Grau de València. Al barri del Cabanyal, llavors municipi independent com a Poble Nou de la Mar, Torregrossa ja hi havia inici-

at la tasca i el novembre s'hi obrí una capella al carrer de l'Àngel, 6, 1r. L'any següent, el grup voreja la cinquantena de simpatitzants, alguns d'ells procedents de l'època de Trigo i de Martín Ruiz. Com havia fet abans a Barcelona el seu compatriota Eric Lund, Haglund, que hi havia col·laborat, assisteix religiosament els mariners escandinaus de pas per la capital del Túria, principalment suecs i noruecs, dalt dels vaixells que transporten sobretot fusta i, ja al local de la capella, el gener de 1885 se celebren cultes en anglès, dirigits pel doctor Jelly, i un més després el missioner suec comença a predicar-hi en la seva llengua i en espanyol, pel maig s'hi obre una escola dominical i, aquell estiu, ja consta l'existència d'una missió protestant a Sagunt. Aquest any, un joveníssim Mateu va al Grau a conèixer Haglund i en torna atret per les seves idees. El missioner suec, aquell desembre, ja dirigeix els cultes al domicili particular de Torregrossa i, poc després, el grup ocupa un espai al carrer de la Volta del Rossinyol, 5.

Convertit als 18 anys, Mateu serà batejat per Haglund, el 26 d'agost de 1888, a la mar, al Cabanyal, i el 2 de setembre, amb la primera celebració del Sant Sopar tindrà lloc la constitució formal de la primera església baptista, oberta al públic el 23, en un local del carrer de Sabaters, 7, integrada per nou membres, entre els quals Mateu. Després de cinc nous baptismes, el primer batejat de l'església, el fuster Lluís Vidal Bendicho, construeix un baptisteri de fusta folrat de llauna, usat durant dècades. El 30 de novembre, l'església compta amb 14 membres i el 20 de desembre la capella es trasllada al carrer de Mendoza, 4 i 6. El veïnat parla de Haglund com el "pare dels pobres" i l'Ajuntament de Poble Nou de la Mar li agraeix l'actuació decidida socorrent les víctimes d'un paorós incendi al Cabanyal. Mentrestant, Mateu és destinat a Melilla a fer el soldat.

El 24 de març de 1889 la capella ocupa un local, durant sis anys, al Portal de Valldigna, 22 i els nous estadants es fan càrrec del lloguer dels pisos buits per haver-s'hi instal·lat els protestants ja que, com a disconformitat amb els nous veïns, tots els llogaters han abandonat l'immoble. És l'any que s'incorporen a l'església Lola Martínez

Mateu, cosina i futura muller de Mateu, i els seus cosins Lluís i Juli. El 17 de novembre, Mateu i Vidal són ordenats diaques per Haglund. Mateu interromp, sovint, l'ocupació quotidiana de cosir i planxar, entra al seu petit estudi i escriu, fins ben entrada la nit, reflexions que seran aprofitades per als seus articles en diferents publicacions. La seva esposa recorda com començava el dia, a cops durant hores, llegint la Bíblia i resant.

Torregrossa emigrarà a Amèrica, el 1889, amb la muller, Rosa Vicens Ferrer, i els fills, Concepció, Milca, Samuel i Moisès, seguint la ruta de l'emigració econòmica que tant delmà la ja prou reduïda presència protestant. Primer s'establí a la ciutat argentina de La Plata, on predicava a l'església metodista local i, sis anys després, passà a Xile, on serà una de les icones del metodisme episcopal, inicialment a Valparaíso i més tard ja a Santiago, on en fou el primer pastor. Curiosament, en aquest país andí els protestants són coneguts com a *canutos*, ja que Joan Canut de Bon (València 1846-Santiago de Xile 1896) antic estudiant al seminari jesuític de Balaguer, s'hi convertirà al metodisme i esdevindrà la figura protestant més destacada de Xile.

Tot i que la crisi econòmica força molts creients a l'emigració cap a l'Argentina i redueix l'església valenciana a només dinou membres, l'ímpetu religiós no decau i el 1893 s'inicia l'obra evangèlica a Alginet. Lund, viatjant amb tren, conversa amb un boter de Carlet, Bernat Vendrell, li predica l'evangeli i aquest l'invita a fer-ho a casa seva, al carrer Llarg. En pocs mesos, ja hi organitza una església que neix amb 30 membres, entre els quals Vicenta Hervàs, Maria Lacal i Vicenta Esparza, que es reuneixen al carrer del Roser, 8 i després a Colom, 26. Mateu hi acut sovint i els predica en la llengua del país. El 20 de setembre, diverses persones són batejades a Alcàsser i el 29 d'abril següent ja inauguren l'església local, la seu de la qual és sostinguda pels creients. A l'obertura parlen Haglund i Lund, així com Mateu, que torna a intervenir en la llengua del país, comportament lingüístic que serà habitual en ell, sobretot en el proselitisme pels pobles. A la capital, el grup inicial creix amb nous creients i el 1891 s'hi incorporen els comedians Abelard

Karl A. Haglund (1854-1895), missioner baptista suec que inicià l'obra evangèlica a València el 1885 i batejà Mateu el 1888.

Merlo i Francesca Bort, pares del futur actor Ismael Merlo i, dos anys després, els baptistes munten per primer cop una parada de venda i exposició de bíblies a la Fira que hi té lloc al gener.

El 28 de juliol de 1894 Mateu es casa amb Dolors Martínez, al jutjat de Sant Vicent i tot seguit a l'església, la primera boda que s'hi celebra. Set mesos

més tard, el 4 de febrer, mor Haglund. Amb ell, el jove sastre s'ha format en el coneixement de les Escripures, la teologia i la història i també ha après anglès, francès i suec i adquirit nocions d'hebreu i de grec. El missioner suec Johan Uhr, oficialment pastor de València des del 10 de març, no s'hi estableix fins al setembre, a la tornada

d'una estada de cinc mesos al seu país i la capella es trasllada al carrer del Pilar. Llavors es fa càrrec de l'església local, amb 32 membres, després del pastoratge provisional de Lund i Mateu deixa el seu ofici de sastre per dedicar-se exclusivament a la causa evangèlica, cosa a què s'havia resistit fins aquell moment, alhora que Lund inicia l'obra baptista a Burjassot i li n'encarrega la direcció.

El 19 de novembre de 1896 els baptistes s'estableixen a Torís i hi són batejades els primers membres femenins de la congregació: Maria Arbona i Teresa Ballester. Durant tres mesos s'utilitza com a local un antiga fonda, on predica Mateu, mentre a fora es congrega gent cridant "Visca la Mare de Déu i morin els de Luter", fent soroll amb esquellots. Un dels primers convertits és Francesc Llopis, "home íntegre" molt respectat al poble. També es reprèn l'obra al Cabanyal, amb el colporteur Tomàs Garcia, i el 1897 s'inicia a Xest. El Nadal de 1898 l'església de València es trasllada a unes instal·lacions més àmplies al carrer de Roders, 10. Amb el temps, coneixerà més ubicacions: als carrers Pilar, Arquebisbe Mayoral, Pelai, Encarnació... El nombre de baptistes a la ciutat del Túria és de 76, mentre al Principat, en aquestes dates, n'hi ha 114 i fa poc que s'ha constituït un petit grup de creients a Eivissa. El protestantisme a València va consolidant-se i, el maig de 1899, la Conferència baptista anual, celebrada des de set anys abans a Figueres, hi té lloc amb una sessió específica per a dones i amb ponències a càrrec dels missioners Armstrong, Payne, Lund, Uhr i Mateu. L'any següent es repetirà, del 28 d'abril al 3 de maig, amb intervencions de Henry i Samuel Payne, Samuel Holloway, Salvador Visquert, Uhr, Mateu i Vidal.

El 3 d'octubre de 1900, s'obre una escola amb una quarantena d'alumnes, sota la direcció de Feliciano Armengol, la muller barcelonina de Haglund. A la primavera següent, més de dues mil persones assisteixen, a Crevillent, a l'enterrament civil de la jove protestant Isabel Alfonso Candela. A Alacant, Francesc Albricias hi ha creat el 1897 l'Escola Model, activa fins al 1937, el centre protestant de més prestigi del país, per la qualitat, obertura i modernitat de l'ensenyament i dels equipaments,

Trobada de companyonia de l'Esforz Cristià presidida per V. Mateu al Saló Escalante de València

formadora de persones i ciutadans, amb alumnes com Llorenç Carbonell, Juli Just o Rodolf Llopis. El 18 juliol de 1902, Mateu i la muller visiten el centre i ell s'adreça als alumnes, sorprèn de la magnitud de l'obra educativa i de l'ordre que hi regna. A València, el 4 d'octubre de 1908, l'església i l'escola, aquesta subvencionada per l'Ajuntament, s'instal·len en un edifici en propietat, gràcies a fons de les esglésies sueques, al carrer de la Palma, 5, al barri del Carme, referent dels baptistes locals durant gairebé mig segle. És una obra d'estil neogòtic de l'arquitecte Francesc Mora i Berenguer, format amb Domènech i Montaner i admirador de Gaudí. L'any següent, l'escola celebra la festa de Nadal al Micalet, cedit gratuïtament, amb plantes i flors facilitades per l'ajuntament per adornar el local, festa que acaba amb l'Himne de l'Exposició i visques a València. Aquest desembre, un total de 2.042 alumnes estudien en escoles protestants dels Països Catalans.

Les dificultats, però, hi són. El 5 de juny de 1900, a 39 anys, mor Cecília Winqvist, muller d'Uhr, amb qui s'havia casat a Suècia el 29 de juny del 1889. L'estiu de 1904, després d'una informació tendenciosa a *La Voz de Valencia*, Mateu escriu a *El Pueblo* sobre la pretesa reconversió al catolicisme, en el llit de mort i davant de notari, del jove protestant Eduard Llach, nebot de l'arxiprest de Sagunt, un cop el pare Solà ha fet públic que el retorn al catolicisme s'ha produït just després que li hagués col·locat una medalla al capçal del llit. Durant tres setmanes, Mateu acudí a visitar-lo, cosa que la família només permeté el primer dia. Quatre anys després, la protestant Salvadora Ríos, de 73 anys, ingressada a l'hospital de la capital, és pressionada per les monges perquè es confessi, fet que la malalta comenta a Mateu el 27 de febrer. Tres dies després, els familiars decideixen treure-la del centre, però ja la troben morta, amb el cadàver al dipòsit. Serà enterrada civilment, l'endemà.

(13 d'agost 1911).

El 5 de març mor el també protestant Eugeni Villahoz, que es nega igualment a confessar-se, malgrat les coaccions. En reclamar la vídua el cadàver, aquest ha estat ja soterrat. El 18 de febrer de 1909, desapareix als 52 anys Lluís Vidal, després de dues dècades de compromís evangèlic.

No tot són adversitats. El maig de 1906, Ramon López, futur pastor, es converteix a 18 anys, davant Mateu, que anava sovint a predicar a Monòver, a cal sogre de López, on se celebraven els cultes, el comandant retirat Amador Sempere. El mateix any, al protestantisme valencià arriba la Iglesia Española Reformada Episcopal (IERE), amb el pastor Daniel Regaliza, que fa els primers cultes al carrer de Bonaire, 25, casa seva, fins a obrir un local al carrer de Corona, 8, amb l'assistència del bisbe Cabrera. El 1908, Uhr comença obra baptista a Sumacàrcer, on dos anys després es constituirà l'església amb 11 membres, un cop fets alguns baptismes al Xúquer. El 1909 arriba el missioner

suec Nils G. Bengtson, format a Estocolm i Londres. Durant dos anys hi serà de prova, fins que es casarà a Suècia amb Elena M. Jergren i junts retornaran a València. El 9 d'abril de 1910, en plena campanya per la llibertat religiosa, es fa un míting per la llibertat de cultes al teatre Pizarro, amb el diputat Fèlix Azzati i V. Marco Miranda, futur alcalde de València i integrat els anys trenta en la minoria catalana al congrés de diputats de la República. Un acte similar tindrà lloc a Novelda.

L'acció periodística comença el 1900, amb el setmanari infantil *Hojas Dominicales*, utilitzat a les escoles dominicals on adquireixen formació bíblica els joves, periòdic dirigit per Uhr fins al 1912, l'ànima del qual és Mateu, on signa la secció "Entre nosotros", amb el pseudònim Paidófilo, pel seu interès en l'evangelització dels més menuts. Durant anys redacta els poemes que els xiquets reciten per Nadal, s'escriu amb els lectors i n'esdevé el redactor quasi únic. Finalment, el desembre de 1912 se'n fa càrrec de la direcció i es converteix també en el propietari. El 1901, edita i dirigeix el periòdic *El Correo*, amb 8.000 exemplars enviats als empleats de correus i telègrafs de tot l'estat, gràcies al suport econòmic d'una entitat anglesa. El mateix any, Uhr treu *El Lazo Fraternal*, periòdic de curta durada. De març a maig de 1904, en absència seva per viatge, és Mateu qui rep tota la correspondència adreçada a *Hojas Dominicales*, al seu domicili al carrer de Beneyto i Coll. Quan el 1913 aparegui a València la *Revista Homilética* amb material discursiu per als sermons, dirigida des de Los Ángeles per Lund, Mateu en serà corrector i editor.

Autodidacte en les hores de descans de la feina, Mateu tindrà la casa plena de llibres i lluirà, com els suecs, la barba que el singularitzarà entre els autòctons. Traductor d'articles, fullets, sermons de Spurgeon, llibres i materials per a l'escola dominical, revisà una quarantena d'obres de Lund, editades a València o a Sabadell. Una de les primeres versions del francès fou un opuscle sobre la manera apostòlica d'evangelitzar, versió espanyola que aparegué a *La Luz*, de Mèxic. Traduí el voluminós *Jesús viene* i el setembre de 1898 redactà l'opuscle de 23 planes

Memoria sobre el origen y desarrollo de la Iglesia Evangélica Bautista en Valencia de 1888 a 1898, text de referència per al coneixement del període. A més dels escrits en la premsa que ell mateix sostenia, col·laborà en altres revistes protestants com *El Eco*, *El Cristiano* o *Revista Cristiana*.

Membre de l'església baptista, tingué excel·lents relacions amb les altres denominacions protestants, pel seu compromís en organismes unitaris com Esforç Cristià, organització cristiana juvenil, o bé les escoles dominicals, encara que no sempre els baptistes s'hi impliquessin arreu. El gener de 1898 fundà la secció de joves d'Esforç Cristià a la seva ciutat, el febrer de l'any següent la societat de mares i el gener de 1900 la dels xiquets més petits. Aquell agost, tingué lloc la primera convenció estatal d'Esforç Cristià a Saragossa, on Mateu intervé el primer dia amb una ponència sobre "Avantatges i perills de la joventut: com les societats de l'Esforç Cristià poden aprofitar aquells i evitar aquests". El 1902, a la convenció següent parla de la importància de les comissions dins del treball regular de l'entitat juvenil i, després d'ell, pronuncia un discurs el nord-americà Francis E. Clark, fundador i president internacional de l'organisme. El juliol de 1905, assisteix a la convenció europea de la mateixa entitat que té lloc a Berlín, com a delegat estatal –durant anys serà el tresorer de la Unió Espanyola d'Esforç Cristià (UEEC)– i, finalment, aconsegueix organitzar-ne la convenció estatal a València, que se celebra del 12 al 16 d'agost de 1911 i ell n'és el secretari de la comissió organitzadora, dona la benvinguda als assistents el primer dia i el diumenge 13 presideix la gran trobada de companyonia al Saló Escalante. Dilluns intervé sobre "Alguns trets d'una bona Societat d'Esforç Cristià" i el darrer dia parla sobre "La Bíblia i el seu poder evangelitzador". Des d'*El Mercantil Valenciano* se n'informa amb detall, remarcant les "moltes simpaties" que el protestantisme té a la ciutat. Seguidament, se celebra una trobada de colportors, també a les mateixes dependències baptistes, el 16 i 17, en la qual Mateu torna a intervenir sobre el poder evangelitzador de la Bíblia. Dos anys abans de la seva mort, la societat de joves de l'Esforç Cristià de València

V. Mateu, al centre amb barba, amb altres membres d'Esforç Cristià de València, el 1912.

compta amb 36 membres (18 d'actius, 6 d'associats i 12 d'honoraris), 11 la infantil i 16 la d'adults i mares. Mateu substitueix llavors P. Bonanomi, empletat al Crèdit Lyonnais, en la direcció dels joves, la seva muller coordina les mares i les xiquetes i Josep Rodrigo els més menuts. En morir Mateu, Ramon López es farà càrrec dels joves i Benjamí Bataller dels xiquets.

Deixa el càrrec de tresorer de la UEEC el 1911, en assumir la secretaria de la nova Federació Espanyola d'Escoles Dominicals, presidida per Franklyn G. Smith, cap dels metodistes de Catalunya i Balears, amb F. Albricias, pastor a Alacant, com a vice-president. És el 20 de desembre d'aquell any que mor la seva mare, Teresa Gil i Gomar. Dos anys més tard, assisteix a Zuric, del 8 al 15 de juliol, a la Convenció d'Escoles Dominicals, amb tres mil participants, i com a delegat estatal hi intervé en anglès i, el mateix 1913, viatja a Suècia per assistir a la Convenció de l'Aliança Baptista Europea, on per primer cop participa un baptista procedent de l'Estat espanyol. Amb els seus ben arrelats a València i al país, assumí responsabilitats a nivell estatal i europeu. Això li permeté conèixer França (Nimes i Lió), Suïssa (Ginebra i Zuric), Alemanya (Colònia, Berlín i Hamburg), Dinamarca (Copenhaguen) i Suècia (Estocolm, Sundsvall i altres indrets), pràctica viatgera del tot inusual a l'època. Havia conegut des de la

majestuositat d'una trobada al Tonhalle de Zuric, a la simplicitat d'un àpat frugal, amb Uhr, a peu de carretera, a la Catalunya Nord.

Evangelista amb funcions de copastor, activista religiós, escriptor, traductor, editor, organitzador, Mateu es passarà molts anys predicant dos o tres cops per setmana, viatjant pel país i fora, acumulant un sobreesforç que li provocarà un esgotament físic notable. Si bé estarà enllitat només durant sis setmanes, el darrer any se li fa llarg i dolorós, amb una salut malmesa per la tuberculosi. És en aquestes condicions que té lloc el seu decés, pocs dies després de la Convenció de l'Esforç Cristià, al Palau de Belles Arts de Barcelona, amb més de 4.000 assistents i la concurrència de F.E. Clark, amb grans mesures de seguretat i presència policial al carrer, a causa de la campanya en contra de sectors reaccionaris catòlics. Mateu no hi assistirà i la mort se l'endurà el 12 de maig de 1914. En el número de juny de les *Hojas Dominicales* la seva fotografia omple la coberta i, en el següent, Dolors Martínez comenta als joves lectors la notícia dolorosa, a la secció del marit i signant com a *L. Mateu* (Lola). Amb els anys, contraurà matrimoni amb el pastor de Barcelona Pedro Rubio, vidu també, casat el 1899 amb Anne Payne.

La mort de Mateu commociona els ambients protestants, sobretot l'Esforç Cristià i les escoles dominicals. El dia

del seu enterrament, el 13 de maig, un miler de persones s'apleguen al voltant de la seva llar i els joves d'Esforç Cristià en duen el taüt a les espatlles, fins a la sortida de la ciutat, amb una trentena de corones de flors al cotxe fúnebre. Al cementiri civil on serà soterrat, on ja reposava Hugland, parlen Bengtsson, Uhr i W. Summers i els dos darrers abans a casa seva. La *Revista Homilètica* publicarà, a partir del gener de 1915, articles biogràfics sobre Mateu, obra de Lund amb el pseudònim Arboleda, que aniran apareixent fins a formar un volum de 70 planes titulat *Vicente Mateu. Apuntes biogràfics*. Considerat pels seus com un veritable sant, l'historiador J.B. Villar el defineix com a "teòleg profund", "periodista brillant" i "instrument de concòrdia i pacificació".

Mort Mateu, arriba d'Argentina Antoni Esteve Palazón (el Pinós 1883-València 1960) i el 18 de juny ja és contractat com a obrer a la missió baptista local. Uhr, nat el 1858 a la població sueca de Rattvik, morirà a València el 9 de juliol de 1922, amb 64 anys. Felicitana Armengol i Simó (Barcelona, 1868) arribarà als 81 anys, havent de pujar dues filles amb el llast de 55 anys de viduïtat i morirà a Carlet, el 25 d'abril de 1950. Eric Lund, nat a Dalarna (Suècia) el 1853, morirà el 18 de gener de 1933 a San Diego (Califòrnia), a 80 anys, després d'introduir l'obra baptista a l'Empordà, evangelitzar a Barcelona, València i Filipines, traduir les Escriptures i publicar nombrosos llibres en diverses llengües, entre les quals la catalana, que parlava correctament. Nils Begston, nat també a Suècia el 1882, morirà a 58 anys a Barcelona, el 1940. Begston deixa València el 1922 per anar a Barcelona, on fou el primer director de l'Institut Teològic Baptista. Aquell curs de 1922-1923, els noms dels primers alumnes que tenien el privilegi de formar-se teològicament són un magnífic retrat del que serà el protestantisme de denominació baptista al nostre país, durant les dècades següents: Samuel Vila, Zacaries Carles, Vicent Francès, Benet Ciruelos... Dos d'ells moriran a l'exili i els altres dos al país, havent conegut, però, la dificultat de mantenir les pròpies creences en un clima on tota dissidència de l'uniformisme oficial, també la religiosa, era reprimida amb severitat.